

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ НЕОФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1902-1920 РР.)

У статті на основі архівних матеріалів розглянуто змістовий аспект професійної філологічної підготовки фахівців у галузі західноєвропейських іноземних мов на романо-германських відділеннях, уперше організованих в Україні на початку ХХ ст. в університетах і вищих жіночих курсах.

Упродовж останнього десятиріччя Україна наполегливо наближається до європейських стандартів вищої освіти з метою успішної інтеграції в освітній і науковий простір Європи. Важливою умовою цього процесу є вдосконалення змісту вищої професійної освіти, в тому числі філологічної. Сучасний філолог – науковець чи педагог – має поєднувати добре розвинуті мовні й мовленнєві навички й уміння з глибокими фаховими науковими знаннями. Зміст і склад останніх як навчальних предметів, що формують професійну освіту фахівця, є категорією, яка періодично піддається перегляду. У цьому зв'язку незмінний інтерес викликають історико-педагогічні ретроспекції в досвід організації вищої школи і підготовки фахівців того чи іншого профілю, який уже став надбанням переважно архівних справ. У цьому досвіді й досі можна знайти відповіді на актуальні питання, простежити витоки певних закономірностей, виявити причинно-наслідкові зв'язки, перевірити гіпотетичні припущення.

На жаль, накопичений історією вітчизняної вищої школи досвід професійної підготовки фахівців у галузі іноземних мов все ще складає нерозроблений пласт у надрах історико-педагогічних знань, який потребує серйозних і системних розвідок. У різноманітні історико-педагогічних досліджень проблематики вищої школи він ще не знайшов достатнього висвітлення.

Тому метою здійсненого дослідження було ознайомлення зі змістовим аспектом професійної підготовки майбутніх фахових знавців західноєвропейських іноземних мов на романо-германських відділеннях, уперше організованих на початку ХХ ст. в університетах і вищих жіночих курсах в Україні.

Початок ХХ ст. відзначався суттєвим зростанням значення нових мов у змісті середньої шкільної освіти Російської імперії. Відповідно, проблема професійної підготовки власних учителів нових іноземних мов, вирішення якої неодноразово відкладалося у минулому, набувала критичної гостроти. До цього часу ні від університетських, ні від гімназійних викладачів нових мов не вимагалось спеціальної вищої освіти. Оскільки тогочасні історико-філологічні факультети університетів "у масі своїй не були пристосовані для підготовки вчителів нових іноземних мов" [1: 21], то відкриття спеціальних відділень при університетах чи окремих вищих навчальних закладів для підготовки фахівців у галузі нових мов – "неοфілологів" (на противагу знавцям класичних, стародавніх мов) – ставало нагальною вимогою часу.

В Україні перше неοфілологічне (романо-германське) відділення було відкрите на історико-філологічному факультеті університету Св. Володимира у Києві. Створена на факультеті в 1902 р. спеціальна комісія переглянула навчальні плани з метою внесення в них необхідних принципів змін, а саме: посилення спеціалізації факультетського курсу і поділу його на більшу кількість відділень [2: 10-17]. На думку комісії, чинний факультетський навчальний план мав занадто широкий загальноосвітній характер, більш доречний для середньої школи, але не для університету, та занадто пізній і тому короткий період спеціалізації, який розпочинався лише після двох років вивчення загальних наук. Тому в результаті поспішного прослуховування спеціальних предметів студенти лише в окремих і виключних випадках відчували себе "введеними у спеціальність" після закінчення університету.

Комісія запропонувала поділити історико-філологічний факультет на п'ять відділень (філософське, слов'яно-російське, історичне, класичне і романо-германське) і на кожному відділенні скласти свій навчальний план, "досить гнучкий і рухливий, щоб допускати можливість подрібнення спеціалізації в межах кожного відділу, відповідно до розумового напрямку і особистих схильностей студентів" [2: 11].

Уже після першого курсу студенти мали чітко визначитися щодо майбутньої спеціалізації. Наступні три роки мали присвячуватися спеціальним заняттям в обраній галузі. Для підготовки фахівців-неοфілологів навчальний план включав наступні предмети:

А) вступ до романської філології (2 год. у тиждень), переклад, розбір і тлумачення стародавніх пам'яток давньофранцузької мови (2 год.), переклад, розбір і тлумачення стародавніх пам'яток провансальської літератури (1 год.), давньофранцузькі тексти (1 год.), провансальські тексти (1 год.), давньофранцузька граматика (1 год.), тлумачення пам'яток французької літератури XVI-XVII ст. (2 год.), пам'ятки італійської літератури XIII ст. (2 год.), порівняльна граматики романських нарідів (1 год.), критика середньовічних романських текстів (1 год.).

В) готська мова (граматика, переклад, розбір і тлумачення пам'яток) (2 год.), середньовісньонімецька мова (Mittelhochdeutsch) (граматика, переклад, розбір і тлумачення пам'яток) (2 год.), англо-саксонська мова (1 год.), давні північні пам'ятки (2 год.), давньовісньонімецька мова (Althochdeutsch) (1 год.), середньоанглійські пам'ятки й англійська література XVI ст. (2 год.), історія німецької мови (2 год.), Шекспір (2 год.), історія англійської мови (1 год.).

С) загальний курс історії західноєвропейських літератур (2 курси по 4 год.) і спеціальні курси (2 курси по 2 год.).

Крім того, на кожному курсі передбачалися практичні заняття (розбір студентських робіт) (по 1 год.) загальною кількістю 46 год. (по 15 чи 16 годин у семестр) [2: 14-15].

Дуже схожим за змістом спеціальних навчальних дисциплін був проект романо-германського відділення, відкритого дещо пізніше на історико-філологічному факультеті Харківського університету. Ним також передбачалося вивчення таких спеціальних курсів, як давньофранцузькі і провансальські наріччя (2 роки по 2 год.), давньогерманські наріччя (2 роки по 2 год.), західноєвропейська література (2 роки по 6 год.), пропедевтика германських і романських наріч (1 год.), практичні заняття з нових мов. Як окремі предмети виділялися порівняльна фонетика і морфологія романських / германських мов (2 год.) та порівняльний синтаксис романських / германських мов (2 год.) [3]. Дещо менше уваги, порівняно з Київським університетом, приділялося давнім літературним і мовним пам'яткам, історії мови.

Проте повністю реалізувати задумані плани неофілологічної освіти у повному обсязі не вдалося ні в Харківському, ні в Київському університеті. Головною причиною була відсутність добре підготовлених викладацьких кадрів у складі історико-філологічних факультетів. Маємо можливість познайомитися з реальним станом справ з викладанням спеціальних предметів на романо-германських відділеннях цих університетів на прикладі Університету Св. Володимира.

Як свідчить аналіз змісту навчального процесу на історико-філологічному факультеті цього університету, з часу відкриття романо-германського відділення і до закриття університету в 1920 рр. не всі із запланованих для викладання на відділенні фахових предметів були розроблені як навчальні курси. До таких, що читалися більш-менш постійно, крім власне занять з мови, можна віднести історію західноєвропейської літератури, порівняльне мовознавство, готську мову, порівняльну граматику індоєвропейських мов, санскрит. Так, уже у 1901/1902 навчальному році для студентів, які вивчали романо-германську філологію, велися практичні заняття з історії західноєвропейської літератури [4]. Вони полягали у перекладі вибраних творів і уривків з літературних пам'яток VIII-XIII ст. і розборі робіт, написаних студентами. У весняному півріччі 1902 р. проф. Кнауер проводив для студентів 6-го і 8-го семестрів практичні заняття з порівняльного мовознавства, котрі полягали в усному та письмовому викладі фонетичних та етимологічних питань за заданими темами [5]. У наступні роки студенти-неофілологи мали змогу записатися на лекції й практичні заняття з готської мови до проф. Ф. Кнауера. На цих заняттях виконувалися граматичні вправи у читанні та розборі текстів готської літератури [6].

Віднайдений серед архівних матеріалів план викладання на історико-філологічному факультеті університету Св. Володимира демонструє перелік іспитів з тих предметів, які реально викладалися для майбутніх учителів нових мов чи науковців-неофілологів [7]:

Обов'язкові для всіх студентів предмети	Предмети напівкурсів іспитів на романо-германському відділенні	Предмети кінцевих (державних) іспитів на романо-германському відділенні
1. Психологія. 2. Логіка. 3. Вступ до філософії. 4. Вступ до мовознавства. 5. Грецький автор. 6. Латинський автор. 7. Нова мова. 8. Богословство. 9. Курсовий твір. 10. Практичні заняття (4 заліки по 2 год.).	1. Вступ до романо-германської філології. 2. Одна з романських чи германських мов. 3. Історія грецької літератури. 4. Історія римської літератури. 5. Розділ загальної історії (середньої чи нової). 6. Історія поезики (для бажаючих). 7. Санскрит (для бажаючих). 8. Готська мова (для германістів).	1. Історія західноєвропейських літератур. 2. Одна з романських чи германських мов, крім складеної на напівкурсівому іспиті. 3. Порівняльна граматики романських чи германських (або взагалі індоєвропейських) мов. 4. Історія російської словесності. 5. Історія нової філософії.

З поданого переліку предметів можна зробити висновок, що за своїм змістом університетська фахова підготовка майбутніх неофілологів знаходилася під відчутним впливом традицій класичної філологічної освіти, що виражалося в обов'язковому вивченні стародавніх мов і літератур, тлумаченні прозових і поетичних текстів стародавніх авторів. З другого боку, вона спиралася на володіння російською словесністю, що відображало значну увагу вітчизняних педагогів до врахування особливостей рідної мови у методиці навчання нових іноземних мов.

На заваді більш широкій і різноманітній неофілологічній освіті стояла нестача відповідно підготовлених викладачів. Поступово університети почали самостійно вирощувати для себе викладацькі кадри, залишаючи при кафедрах своїх випускників для підготовки їх до професорського звання. Частково проблема забезпечення викладацькими кадрами вирішувалася шляхом відрядження молодих науковців для навчання за кордон. Так, протягом 1904-1905 рр. магістрант Київського університету І. Шаровольський прослухав ряд курсів з германської і романської філології в Лейпцигському університеті для підготовки до наступного викладання лінгвістичних та історико-літературних неофілологічних дисциплін в Університеті Св. Володимира. Згодом професор І. Шаровольський у 1911-1920 рр. викладав для студентів романо-германського відділення систематичні курси історичної граматики німецької і французької мов, граматики англійської мови, порівняльної граматики романських мов, вступу до германської і романської філології, історії західноєвропейської літератури і вів практичні заняття з романо-германської філології [8]. В окремі роки цього

періоду на відділенні читалися також вступ до порівняльного мовознавства, порівняльна граматики індоевропейських мов (лекції і практичні заняття), древньовірхньонімецька мова, зендська мова (проф. Кнауер); санскрит (проф. Кнауер, пр.-доц. Калинович); готська мова, індоевропейські старожитності (пр.-доц. Калинович); історія провансальської літератури, стародавньофранцузький епос, історична граматики іспанської мови, давньопровансальська мова (пр.-доц. Савченко); практичні заняття з історії Німеччини – (пр.-доц. Новодворський); історія англійської торгівлі і колоній – (пр.-доц. Нікіфоров).

Аналіз архівних матеріалів свідчить про відсутність в університетах у досліджуваній період спеціальних кафедр романо-германських мов. Практичні заняття з нових мов (французької, німецької, англійської, італійської) викладалися лекторами-носіями цих мов. Про зміст цих занять важко судити, оскільки серед звітів викладачів про проведені практичні заняття така інформація майже відсутня. Можна тільки припустити, що вони традиційно проводилися за зразком практичних занять з латинської чи грецької мов, тобто ґрунтувалися на граматичному розборі, перекладах та інтерпретації літературних творів, оскільки новітній, так званий натуральний, метод викладання нових мов, спрямований на оволодіння усним мовленням, тільки починав набувати популярності в Росії.

Кількість студентів на романо-германських відділеннях університетів була невеликою. Так, в Університеті Св. Володимира у весняному півріччі 1912 р. у практичних заняттях з історії західноєвропейської літератури брало участь 7 осіб. В осінньому семестрі в розборі студентських історико-літературних рефератів взяли участь 5 романістів і 5 германістів [9]. Ця кількість з часом не особливо зростала. Скажімо, серед 198 студентів історико-філологічного факультету цього ж університету, що записалися на лекції у весняному семестрі 1920 р., спеціалізуватися на герmano-романській філології збиралося 3 особи, а на романо-германській – 13 осіб [10].

Значний інтерес до вивчення романо-германських мов проявили слухачки вищих жіночих курсів, що з 1906 р. були відкриті в Києві, Одесі, Харкові. Так, у цілому ряді проектів, розроблених на Київських вищих жіночих курсах протягом 1908-1911 рр. на зміну застарілому Положенню 1881 р., у складі історико-філологічного відділення (факультету) передбачалося утворення романо-германського відділення. У 1909/1910 навчальному році на романо-германському відділенні цих курсів нараховувалося вже 70 слухачок – 6% від загальної кількості тих, хто навчався на історико-філологічному відділенні (1159 осіб) [11]. Неоліологічна освіта на курсах будувалася на вивченні таких предметів, як історія західноєвропейських літератур, германська філологія (мови і літератури), романська філологія (мови і літератури), порівняльне мовознавство. З нових мов вивчалися: французька, німецька, англійська й італійська [12]. Навчальний процес на Київських вищих жіночих курсах, як і в Одесі чи Харкові, за складом навчальних предметів і викладачів був максимально наближений до університетського. Так, перелік іспитів на Київських вищих жіночих курсах у 1913 р. включав такі мовні і літературні курси: вступ до мовознавства, історія німецької літератури, порівняльна граматики індоевропейських мов (проф. Кнауер), італійський епос в епоху Відродження, Гете, історична граматики італійської мови (проф. Сонні), західноєвропейська література середніх віків, вступ до романської філології, вступ до германської філології, історична граматики англійської і французької мов, порівняльна граматики романських мов (проф. Шаровольський), історія французької літератури, історична граматики французької мови (лект. Шовен), західноєвропейська література (викл. Бокадоров) [13]. У деяких випадках навчальні програми вищих жіночих курсів навіть перевищували університетські. Наприклад, у 1911/1912 навч. році на романо-германському відділенні Київських вищих жіночих курсів було посилено порівняно з університетським викладання історії французької і німецької літератури, а також були введені спецкурси з історії французької і німецької літератур та інтерпретації текстів (окремо для романського і германського підвідділів) [14: 5 зв.].

Як особливу рису Київських вищих жіночих курсів слід відзначити діяльність при них французького і німецького семінаріїв, що були відкриті як додаток до романо-германського відділення для тих слухачок, котрі планували надалі присвятити себе педагогічній діяльності. У кожному з них слухачки протягом двохрічного курсу (16 семестрових годин) "шляхом усних і письмових вправ удосконалювалися у знанні французької чи німецької мови і практично готувалися до її викладання" [14: 20]. Зі звітів викладачів про практичні заняття в німецькому семінарії [15] дізнаємося, що він складався з двох груп: молодшої (у 1911/12 р. в ній було 13 осіб) і старшої (11 осіб). Заняття велися німецькою мовою. Протягом двох годин у тиждень кожна група усно й письмово працювала над читанням, детальним розбором і поясненням літературних творів: прозових – у молодшій групі та поетичних – у старшій. Для молодшої групи викладався також короткий курс "вишуканої мови" ("изящного язика"), зразком якої слугувала театральна мова, а старша група слухала курс фонетики німецької мови, вправлялася у зразковій вимові й правильній артикуляції звуків. Для кожної групи велися також заняття з граматики німецької мови: у молодшій групі в загальних рисах повторювалася етимологія, а в старшій – синтаксис. Багато часу приділялося перекладу з російської мови на німецьку.

Зміст практичних занять у семінарії полягав у поглибленому викладі літературного і граматичного матеріалу відповідно до шкільного викладання, на основі шкільних підручників. Наприклад, заняття з граматики мали на меті навчити слухачок "правилам і принципам архітектури мови", сформувати у них цілісне бачення граматичної структури мови, розуміння взаємозв'язку граматичних правил, уміння їх формулювати і пояснювати при викладанні граматики у молодших і старших класах гімназії [15: 25-26].

Окремих кафедр романо-германських мов ні в університетах, ні на вищих жіночих курсах у досліджуваній період не було створено. Проте навесні 1917 р. при історико-філологічному товаристві, що діяло при Харківському університеті, була відкрита англо-французька секція з метою наукового дослідження і публічного поширення мови, літератури і загалом культури Англії і Франції [16]. У планах секції було заслуховування доповідей її членів, проведення циклів занять з навчання англійської і французької мов, створення бібліотеки, організація публічних лекцій, обмін науковими виданнями з відповідними інституціями у Франції та Англії,

використання інших засобів для зміцнення наукових і літературних зв'язків і співпраці з цими країнами. Безумовно, така діяльність сприяла науковому і культурологічному забезпеченню неофілологічної освіти на відповідному відділенні університету.

Отже, перші неофілологічні відділення у вищих навчальних закладах України з'явилися на початку ХХ ст. у результаті переходу від широкого історико-філологічного характеру освіти до більш спеціального і, відповідно, поділу історико-філологічних факультетів університетів та вищих жіночих курсів на більшу кількість спеціальностей. Зміст неофілологічної освіти формувався з курсів загального і порівняльного мовознавства, романської і германської філології, історичної і порівняльної граматики романо-германських мов, історико-літературних курсів, окремих історико-країнознавчих курсів. Заняття проходили у вигляді лекцій і практичних занять, окремий вид практичних занять склали мовні семінарії.

У результаті реформування системи вищої освіти в Україні в 1920 р. неофілологічні відділення на якийсь час зникли з освітнього поля разом з університетами і вищими жіночими курсами. Проте навіть у результаті такого нетривалого початкового періоду їх існування був накопичений певний досвід, врахований при створенні наступних навчальних закладів для підготовки фахівців у галузі іноземних мов. Зміст і характер цієї підготовки має стати предметом наступних детальних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Никонова С.М. У истоков советской методики обучения иностранным языкам. – М.: Высшая школа, 1969. – 104 с.
2. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 474, спр. 21.
3. ЦДДА, ф. 2061, оп. 1, спр. 159, арк. 2 зв.-3.
4. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 322, арк. 5.
5. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 340, спр. 75, арк. 141, 171.
6. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 1156, арк. 1.
7. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 1314, арк. 4-5.
8. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 1206, арк. 1-2; спр. 1223, арк. 1-3; спр. 1242, арк. 1-3; спр. 1257, арк. 1; спр. 1288, арк. 16, 17 зв.
9. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 1205, арк. 17.
10. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 1311, арк. 3-4.
11. Шохоль К. К вопросу о развитии высшего женского образования в России // Журнал Министерства Народного Просвещения, Петербург. – 1913. – часть XLVI. – Июль. – С. 1-58. – С. 14.
12. ЦДДА, ф. 707, оп. 161, спр. 32, арк. 4-5.
13. ЦДДА України, ф. 707, оп. 81, спр. 58, арк. 94, 194.
14. Державний архів м. Києва, ф. 244, оп. 17, спр. 256.
15. Державний архів м. Києва, ф. 244, оп. 17, спр. 203.
16. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, ч. 1, спр. 1278, арк. 76.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2006 р.

Мисечко О.Є. Содержание профессионального нефилологического образования в высших учебных заведениях Украины (1902-1920 гг.).

В статье на основании архивных материалов рассмотрен содержательный аспект профессиональной филологической подготовки по западноевропейским языкам на романо-германских отделениях, впервые организованных в Украине в начале ХХ в. в университетах и высших женских курсах.

Mysechko O.Ye. Contents of the professional neophilological education at the higher educational institutions of Ukraine (early XXth c.).

Relying on historical archive materials, the article investigates the contents of the professional philological education in the field of Western European languages at the Romance-Germanic Departments of universities and higher educational courses for women in Ukraine in the early XXth century.